מתני' [6] אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית. [א] פי' בקונטרס אין כל המחריות נכסים על המקבל ושם אותם במעות עליו וכל זמן שאין נותן לו מעותיו מולקין השכר ואע"ג דמשנה ימירא היא דהא תנא ליה (לעיל דף סח.) אין מושיבין חטווי למחצית שכר משום דמקבל עליו פגנא בהפסד וכל שכן הכא דקיבל כל המחריות עליו נקט ליה משום סיפא אבל מקבלין מאן ברזל מן העכו"ם ולפירושו לא הוי רמית זו אלא מדרבנן שהוא קרוב לשכר ורחוק להפסד [1] וקשה דמאי פריך בגמרא ממתניתין דהכא אמתני' דבכורות (דף טו. ושם: ד"ה אין) הא ע"כ ס"ל למקשה דמתניתין דבכורות בדלא קבל עליה נכרי אונסא חולא מדפריך רבא אמשיטיא דאמיי מי דקבל עליה אונסא חולא מאן ברזל קרית ליה ואם כן על כרחך הוא רמית דרבנן ואפ"ה הוה אמי ליה שפיר הא דפטירי מן הבכורה משום כיון דלא נקיט מריה זוזי ברשותיה קיימי כדאמר בהדיא האי טעמא בפ"ב דבכורות (שם) מקמי דרמינן עלה ממתני' דהכא וא"כ מאי קשיא ליה ממתניתין דהכא ועוד דפריך בגמרא ולפלוג ולימני בדידיה אבל קיבל עליה אונסא חולא מקבלין הא עיקר מתניתין לא אתא אלא לאשמועי דמן עכו"ם מקבלין כדפירש בקונטרס אבל ישראל דקבל עליה נותן אונסא חולא דמקבלין לא אצטריך כלל דהא מרישא שמעינן לה אבל מקבלין עגלים וסייחים וכו' [2] ונראה כמו שפי' רש"י שם דמתני' דהכא אייר ברמית דאוריתא שפסק דמים על הלאן וגם פסק דמי השבת וקבל עליו לתת בכל שנה דבר קטוב בין יהיה שם שבת בין לא יהיה והייט רמית קטלה ותנא הכא דמטווי שהוא רמית דרבנן והכא קמ"ל דהאי רמית דאוריתא הוא כדקתני מפני שהוא רמית לעומר רמית דאוריתא ואע"ג דקתני לעיל (דף סד:) לא ישכור הימנו בפחות מפני שהוא רמית והייט רמית דרבנן לפר"ת [3] שעשה נמיתא דמית בנמיתא דשדה התם אצטריך לאשמועינן דהוי רמית דרבנן דלא הוי כמו שאר משכנתא בנמיתא דשדה [4] אבל האי מפני שהוא רמית דהכא אי לאו דאוריתא קאמר מאי קמ"ל דכפר"ת משמע בירושלמי [5] דקאמר איזהו לאן ברזל היה לו ר' לאן ואמר ליה הרי עשויות לך בך' דינרים של זהב ולדות ותלב וגיזות שלך ואם מתו אתה חייב באחריותן ואתה מעלה לי שכר קלע מכל אחת ואחת משלך באחריות אסור משמע בהדיא שאם עליו הקרן והשבת והשבת א"ש דאי לאו ממני' דהכא לא הוי קשה לן ממני' דבכורות אמאי פטורין דשפיר תשיבי ברשות הנכרי כיון דאי לא יהיב ליה זוזי תפיס לבהמה ואי לא משכח לבהמה תפיס לולד אע"פ שנתן לו מהם קנבה בכל שנה ולהכי לא נפקי ולדות אכמי מרשות נכרי כי יש לו בהן עדיין קצת קנין אבל משום דתשיב ליה ממתני' דהכא רמית דאוריתא פריך שפיר דא"כ יצא מרשות בעלים לגמרי כשאר מלוה ורבא מסיק דהאי דפטור מן הבכורה לאו משום דקיימא ברשותא דמרה אלא משום דתשיב יד נכרי באמצע כדמפרש ואזיל וכבל דהוא יד נכרי באמצע פטור דלא קרינא ביה כל מקנך מזכר [6] דמשמע שתהא מכל וכל רשות ישראל שלא תהא יד נכרי באמצע כלל ופריך נמי שפיר לפלוג ולימני בדידיה אע"ג שכבר שמעינן לה מרישא כמו כן מקבלין לאן ברזל מן העכו"ם אינו מידום וטפי אית לן לאפוקי בדידיה: **ואי** לא משכח לבהמה תפיס לולד הוה ליה יד נכרי באמצע. ואי"ת מ"ש מבהמת אריגא דמייתא בבכורה לגיסנא קמא דרבא בפ"ק דפסחים (דף ו. ושם ד"ה המם) היכא דמאי ישראל לסטיקים בזוזי וה"ל אי יהיב ליה זוזי לא תפיס לא לבהמה ולא לולדות וי"ל דהתם עיקר הבהמה של ישראל מתחילה אלא דמשועבדת לאריגא וכיון דמאי לסטיקי בזוזי לא יצאת מרשות ישראל ולא תשיב יד נכרי באמצע אבל הכא דמתחילה הבהמה של נכרי כל זמן שיש לו לנכרי כח זה דאי לא יהיב זוזי תפיס לבהמה לא יצאת מרשות הנכרי ומקרי יד נכרי באמצע דלא נסתלק לגמרי:

תשיך לא סגי דלאו הכי. אבל אי תשוך ניחא דלא סגי דלא תשוך דאסור להלוות לו בחנם כדאמר קרא (דברים ז) לא תחנם [7] ועוד שאמר הכתוב להלוות להם ברבית [8] וא"ת ומאי פריך מהאי קרא הא לא אסור אלא מדרבנן גזירה שמא ילמוד ממעשיו כדאמרינן בסמוך [9] וי"ל דהכי פריך מהאי קרא כיון דאמר רחמנא לנכרי תשיך [10] לא היה להם לחכמים לאסור והא דדרים ליה מקרא דשלמה דע"ג דלא אסור אלא משום גזירה אפשר דשלמה גזר אי נמי שלמה דיבר ברבית דאוריתא ורבנן הוא דאסמכוה [11] מילתייהו אקרא דידיה ומה שנהגו עתה להלוות לנכרים אור"ת משום דבשל סופרים הכן אחר המיקל וקי"ל כאחרך ליגנא [12] דמתני הא דרב הונא אבריתא דרב יוסף ולא אסרו משום רב נחמן ורב הונא רמית דנכרי ואפי' לגיסנא קמא יש להתיר לפי שיש עליו מס מלך ושרים והכל הוי כדי חייו ועוד שאנו שרויין בין האומות ואי אפשר לנו להשתכר בשום דבר אם לא נשא ונתן עמהם הלכך אין לאסור רמית שמא ילמוד ממעשיו יותר משאר משא ומתן וא"ת כיון דרמית עכו"ם שרי לאחרך ליגנא למה לא היה אותו שהלוה בריבית בתחילה יחזקאל בבקעת דורא כדאמר בתרגום [ירושלמי [13]] של והוה כד שלח פרעה וי"ל דשמא כני נח היו מוזהרין על הרמית כמו שהוזהרו על הגזל ואע"ג דרמית לא אתי מגזל (לעיל סח.) מ"מ כי היכי דדרשינן בפרק ד' מיתות (סנהדרין דף נו:) דכני נח מוזהרין על הגזל מכל עץ הגן ולא גזל ה"ה לרמית ואותאה ואם תאמר ואם כן מאי פריך תשיך לא סגי דלא תשיך רמית שמא ילמוד ממעשיו יותר מאשר משא ומתן וא"ת כיון דרמית עכו"ס

בכדי חייו רבינא אמר [א]הבא בתלמידי חכמים עסקינן טעמא מאי גזור רבנן [ב] שמא ילמוד ממעשיו וכיון דתלמיד חכם הוא לא ילמוד ממעשיו איכא דמתני לה להא דרב הונא אהא דתני רב יוסף [א] אם כסף תלוה את עמי את העני עמך [ב]עמי ונכרי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניך ועניי עירך עניך קודמין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין אמר מר עמי ונכרי עמי קודם פשיטא אמר רב נחמן אמר לי הונא לא נצרכא דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם תניא אמר ר' יוסי [ג]בא וראה סמיות עיניהם של מלוי ברבית [ד] אדם קורא לחבירו רשע יורד עמו [ה] לחייו והם מביאין עדים ולבלר וקולמוס ודיו וכותבין וחותמין פלוני זה כפר באלהי ישראל תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית עליו הכתוב אומר [ב]כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם הא למדת [ד]שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין והא קא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין אמר רבי אלעזר הללו מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין [ג] למה תביט בוגדים תחריש כבלע [ד] רשע צדיק ממנו אמר רב הונא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע תניא רבי אומר גר צדק האמור לענין מכירה וגר תושב האמור לענין רבית איני יודע מה הוא גר צדק האמור לענין מכירה דכתיב [ו] וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך [ז] ולא לך אלא לגר שנא' [ח] לגר ולא לגר צדק אלא לגר תושב שנא' [ט] לגר תושב [י] משפחת גר זה הנכרי כשהוא אומר או לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה אמר מר ולא לך אלא לגר שנא' לגר למימרא דגר קני עבד עברי ורמינהי [יא] אין הגר נקנה בעבד עברי [יב] ואין אשה וגר קונין עבד עברי גר לא נקנה בעבד עברי [יג] ושב אל משפחתו בעינן והא ליכא ואין אשה וגר קונין עבד עברי אשה לאו אורח ארעא גר נמי גמירי דמקני קני דלא מקני לא קני אמר רב נחמן בר יצחק אינו קונה ודינו כישראל אבל קונה ודינו כנכרי דתניא [יד] הנרצע [טו] והנמכר לנכרי אינו עובד לא את הבן ולא את הבת אמר מר ואין אשה וגר קונין עבד עברי נימא דלא כרבן שמעון בן גמליאל דתניא אשה קונה את השפחות ואינה קונה את העבדים רבן שמעון בן גמליאל אומר אף קונה את העבדים אפילו תימא רבן שמעון בן גמליאל ולא קשיא כאן בעבד עברי כאן בעבד כנעני עבד עברי צניע לה עבד כנעני פריץ לה אלא הא [יז] דתני רב יוסף [יח]ארמלתא לא תרבי כלבא [יט]ולא תשרי בר בי רב באושפיזא בשלמא בר בי רב צניע לה אלא כלבא כיון דמסריך בה מירתתא אמרי כיון דכי שדיא ליה אומצא מסריך בתרה אמרי אינשי משום אומצא דשדיא ליה הוא דמסריך גר תושב האמור לענין רבית מאי היא [כ]דכתיב [כא] וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך ורמינהי [כב] לוין מהן ומלוין אותן ברבית וכן בגר תושב אמר רב נחמן בר יצחק מי כתיב אל תקח מאתם מאתו כתיב מישראל תנו רבנן אל תקח מאתו נשך ותרבית אבל אתה נעשה לו ערב

ערב

לנכרי שרי ועי"ל דמני נמ לא הוזהרו מן הרבית וההוא גברא דלא קם בנקעת דורא זה לא היה עושה שלא תחיית כל המתים ולא נעשה זה יותר משאר מתים שלא חיו בתחיה שעה אלא חמיריו זכו בשביל שנזהרו מן הרבית אע"פ שלא נעשו כמו שקיימו אבותיו את התורה אע"פ שלא ניתן [ב] להם:

אדם קורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו. כתוב בתשובות הגאונים בשם רב לדוק גאון יורד עמו לחייו רשעי לערוף שלים תבואתו ותימה גדול מנין לו זה:

הא חזינן דלא עבדי הבי ומתמוטטין. וא"ת דלמא משום שאר עבירות הכתובים בתורה ופסוק ושוחד על נקי לא לקח וי"ל דפרך דחזינן לדיקים גמורים נמי מתמוטטין א"נ לר"ע פרך דדרים בסוף מכות (דף מד. ע"ש) עושה אלה עושה אחת מכל אלה לא ימוט:

אן לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה. וא"ת למ"ל למכתב בתר עקר משפחת גר דהיינו נכרי כיון דנמכר לעבודת כוכבים א"כ נמכר לנכרי וי"ל דה"א לעבודת כוכבים של ישראל כגון פסלו של מיכה א"נ אי לאו דכתיב משפחת גר ה"א דעקר היינו נכרי אבל אין לתרץ דאלטוריך משום גאולת קרובים דמגר תושב נפיק כ"ש נכרי:

אינו עובד לא את הבן ולא את הבת. אגב בן נקט בת דאפילו נמכר לישראל אינו עובד את הבת: **לא** תרבי כלבא. משום לוות שפחות בעלמא לפי שהולך אחריה [ט] שלא נתגדלו ישראל על הזכור ועל הבהמה וגם אין אסור להתייחד:

מלאו

בכדי חייו. המירו לו ויותר מכאן אסור מדרבנן דלמא אתי למיסרך: **רבינא אמר.** מתניתין [ה] דקתני מלוין אותן ברבית בתלמיד חכם הוא עסקינן: **טעמא מאי אמרו רבנן.** רבית נכרי אסור שמא יתגיל הנכרי אצלו וילמד ממעשיו: לא גרסינן דלמא אתי למיסרך: **כספך תלוה את עמי.** עמי ונכרי מאין לוות עמי קודם: עניך ועניי עירך. עניים שהם קרובין וממשפחתך: עניך קודמין. דכתיב עמך הקרובין לך: עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת. דהכי הוו עמך טפי: יורד עמו לחייו. רגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו וכאילו בא להורגו ואני שמעתי רשאי לילך לתוך אומנותו של חבירו ולמעט מזונותיו של חבירו וקשה בעיני שיתירו חכמים לישראל להנקם ולגמול רעה ועוד דאמרי' בכתובות (דף כ) עד שתים עשרה שנה מתגלגל אדם עם בנו מכאן ואילך יורד עמו לחייו ומאי יורד לתוך אומנותו איכא הא לייסרו ולכופו לתורה קאמר: **פלוני כפר.** שהלוה ישראל ברבית: **מתמוטטים.** דוק הכי עושה אלה לא ימוט הא אם נתן בנשך ימוט: הללו מתמוטטין ועולין והללו כו'. והכי משמע קרא כל עושה אלה לא ימוט לעולם כלומר ואם ימוט אין מוטתו מוטת עולם אבל הנותן בנשך ימוט לעולם: **צדיק גמור אינו בולע.** ואע"פ שמתמוטט עולה ואינו נבלע לעולם: **ולא לך אלא לגר.** לעיל קאי וריש דברייתא בתוספתא ערכין (דף ג:) בא ולמה קשה אצבע אצבע של שביעית אדם טמא וטומן בפירות שביעית סוף מוכר מטלטליו כו' עד לא בא לידו עד שמוכר עצמו שנאמר ונמכר לך ולא לך אלא לגר: **נמכר לעבודת כוכבים.** לחטוב עצים ולשאוב מים [ב]: **אמר מר.** השתא מפרש מאי קשיא ליה דקאמר איני יודע מהו: **לאו אורח ארעא.** שהוא מתייחד עמה: **גמירי דמיקני קני.** הנקנה בעבד עברי קונה בעבד עברי: **דתניא.** דיש חילוק בין הנמכר לנכרי לנמכר לישראל: **הנרצע.** בעבד עברי [הנמכר] לישראל ומת האדון קודם היובל: **אינו עובד לא את הבן ולא את הבת.** שנאמר (שמות כא) ועבדו לעולם ולא לבן [ג]: **והנמכר לנכרי.** ילפינן בקדושין (דף יח:) ותשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו: **צניע לה.** מוחזק בטוב הוא בעיניה שאם יקנלקל יחד לא יתפאר לגלות הדבר הלכך אסור לקנותו: **פריץ לה.** וילאה היא להפקיר לו את עצמה: **לא תרבי כלבא.** לא תגדל כלב שמא תקנלקל עמו: **צניע לה.** ומטוחה שלא יוודע: **כיון דמסריך מריך מירתתא.** להיות נרכעת לו: **גר תושב.** שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים [ד] ואוכל נבלות: **אל תקח מאתו כתיב.** אמאחיך קאי וכי כתיב גר תושב לענין וחי עמך כתיב שאתה מצווה להחיותו: **אבל אתה נעשה לו ערב.** ערבו של לוה כנגד המלוה:

ערב

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) [עיכוין דף סב:], ג) קידושין מח., ג) מכות ז: מגילה ו: [ע"ש], ד) קידושין כ. נדה קמא קיג: [ערכין ל:], ה) [ע"ש דף מו.], ו) קידושין יז:, ז) עבודה זרה כב:, ח) [לעיל ע:], ט) ע"ר ערכין ל:, י) קידושין יז:, כ) ע"ז סד: עי"ש, ל) עי' קידושין דף סב. מ) [כלומר קידושין סב:].

ליקוטי רש"י

בכדי חייו. מעט כך וכמה וכלי אומנתו אם היה ממר משאיר לו ממונו [ויקרא כה,ח]. **אם כסף תלוה את עמי** וגו'. עמי ונכרי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך עניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וחס משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו קודם לעובד כוכבים ולאחר מעמי את העני ולאחר עני לאחיו שעמך [שמות כב, כה]. **יורד עמו לחייו.** כלומר לו אין כ"ל נזקקים אבל הוא מוחר לעבודתו ולא לעבוד פרנסתו ולירד לאומנתו [קידושין כח:]. **לא ימוט לעולם.** אם ימוט אין מוטתו מוטת עולם אלא מתמוטט ועולה [תהלים טו, ה]. **וכי ימוך אחיך.** הכל בפרק שמיטת פרטיות הוא אחיך וכולן זו קשה מסלמיה. **שנא' לגר.** פרשה אחרת היא הסמוכה לנמכר לך וכי תשיג יד גר ותושב עמך וגו' [שם כ:]. **לגר תושב.** אין עובד ע"ז ואוכל נבלות [כ"ק קיג:]. **זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה.** לאיתה לא שמם ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים [ויקרא כה, מז]. **לחטוב עצים ושאר כרכים** ולא לשם אלהות [קידושין כ:]. **ארמלתא.** אלמנה [כתובות יז:]. **לא תרבי כלבא.** שמא תתאוה ותרבינו עליה. **ולא תשרי בר בי רב באושפיזא.** דאגב דנינו לא מירתתא שאינה קול אם מעבל לו. [ע"ז כב:]. **בר בי רב.** תלמיד [חולין קיא.]. **בשלמא** וכו' **צניע לה.** ואינה לאיתם כדפרישים. **אלא כלבא** כיון דמיפריך. זכר נתרה ורודפה כל שעה אם מזקק לו. **מירתתא.** שיבינו כי אדם בדבר. כיון דכי שדיא ליה **אומצא** מסריך בתרה. כל שעתא בתרה לא מירתתא דקבדה לי מיסריך בתרלי מיתר אמרי אינשי אומצא הוא דשדיא ליה. [ע"ז כב:]. **שדיא.** משליכה [ע"י שכח ר.]. **אומצא.** מעט כסף [ע"ז כב:].

הגהות וציונים

א) בכת"י נוסף עד: ב) ציל בבל"ש. כבקרא: ג) כת"י ניתנה:

עין משפט נר מצוה

קי א מי' פ"ב מהלכות מלוה ולוה הלכה ב סמג לאוין קלב טוש"ע י"ד סי' קטו סעיף ח:

קיא ב מי' שם הל' ז סמג לאוין קלב טוש"ע מ"מ סי' לז סעיף ח:

קיב ג מי' פ"ד מ"ב שם הלכה ז סמג שם טוש"ע י"ד סי' קס סעיף ב:

קיג ד טוש"ע שם:

קיד ה ז מי' פ"ח מהלכות עבדים הלכה ב טוש"ע י"ד סי' רסז סעיף יט:

קטו ז מי' שם פ"ב הלכה ז סמג עשין פג:

קטז ח מי' שם פ"ב הל' יב סמג שם:

קיז ט מי' פכ"ב מהל' מלוה ולוה הל' יח סמג לאוין קמו טוש"ע מ"מ סי' כב סעיף יח:

קיח י מי' שם ועין בהשגות ומ"מ טוש"ע שם סעיף יח:

גליון הש"ס

גמ' אין הגר נקנה בעב"ע. עיין כ"ב דף י"ג ע"א בכס"ו ד"ה ה"ג ותוס' שם ד"ה מופיס ול"ע. ועיין נתיון דף מ"ח ע"א תוס' ד"ה ליפת: שם דכתיב וכי ימוך. עיין לקמן דף קי"ח ע"ב תוס' ד"ה מגרך:

תורה אור השלם

א) אם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעָנִי עִמָּךְ לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא תָשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ:
[שמות כב, כד]

ב) כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקָח עֹשֵׂה אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם: [תהלים טו, ה]

ג) טְחֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל עָמָל לֹא תוּכַל לְמָה תַבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ:
[חבקוק א, יג]

ד) וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר לְךָ לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד:
[ויקרא כה, לט]

ה) וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר: [ויקרא כה, מז]

ו) וְנָצָא מִמִּשְׁפָּחָה הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ יָשֹׁב אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב:
[ויקרא כה, מא]

ז) וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ: אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחַי אָחִיךָ עִמָּךְ: [ויקרא כה, לה-לו]